

ARAPÇADA ŞİBH CÜMLE VE FONKSİYONLARI

Yrd.Doç.Dr. M. Akif ÖZDOĞAN*

Özet

Arapçada ifadede kolaylık sağlanması ve amacın daha kısa olarak ifade edilmesi için kullanılan üsluplardan biri de şibh cümledir. Şibh cümle, harf-i cer ve zarflarla yapılır. Genellikle harf-i cer ve zarfın bağlı olduğu fiil veya fiilimsiler öğenin durumuna göre düşürülür (hazf). Şibh cümlelerin kolaylık ve kısa olma özelliği daha ziyade şibh cümlelerin fiilinin hazfedilmesi durumunda ortaya çıkar. Fiili açıktan geldiğinde ise, ana fiile yan cümle olarak katkı sağlar.

Anahtar Kelimeler: *Şibh cümle, Harfi cer, Zarf, Arapça grameri.*

Phrase (Sibh Sentence) In Arabic And Its Functions

Abstract

One of the methods used in Arabic to facilitate the expression and to express the goal briefly is sibh sentence (phrase). Sibh sentence is formed by prepositions and adverbs. Usually the verbs which the preposition and the adverb are dependent upon are omitted due to the position of the element. The feature of easiness and briefness of the sibh sentence generally appears when the verb of the sibh sentence is omitted. When the verb is not omitted, it contributes to the main verb as a subordinate clause.

* KSÜ. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. makif@ksu.edu.tr

Key Words: *Phrase (Sibh sentence), Preposition, Adverb, Arabic grammar.*

Giriş

Arapçada aslı harf-i cer¹ ve mecrûru ile zarflarla şibh cümle/yan cümle yapma üslûbu, İslâm öncesi dönemden günümüze kadar oldukça sık kullanılan ve cümleye ayrı bir güzellik katan, amacı öz ve veciz bir şekilde ifade eden² güzel bir tarzdır. Şibh cümle, Arapçada büyük kolaylık sağlmasına rağmen, klasik dönemde teorisinin oluşturulması esnasında çok fazla detaya girilmiş, felsefe, mantık ve usûl konuları ile izah edilmeye çalışılmıştır.

Klasik dönemde bazı dilcilerin konunun anlaşılma ve tahlil edilmesi hususunda kolaylaştırma çabası olsa da, felsefî ve mantıksal yönelişlerin projektörü altında konuları inceleme anlayışı çoğu zaman etkili olmuştur. Günümüzde ise birçok dilci, felsefe ve mantık perspektifinden sıyrılarak konuya sadece bir dil meselesi olarak bakmaya çalışsa da; yoğun bilgi ve yorumları aktarmaktan geri durmamışlardır. Bununla birlikte bazı dilciler ileri konularda ele alacağımız gibi klasik dönemdeki bazı dilcilerin görüşlerinden de cesaret alarak, dil öğretiminde kolaylık olması açısından detaydan kaçınarak şibh cümleyi direkt öge olarak kabul etmektedirler.

Çalışmamızda şibh cümlelerin kavramsal alanını, ifade ettikleri anlamı, fiil ve fiilimsi köküne bağlanmasını, yapılan farklı tahlilleri/irab, değişik öge olarak kullanım biçimlerini ve dil öğretimindeki pratik uygulamalarını irdeleyeceğiz.

¹Aslı harfî cer, fiil veya şibh fiile teallük eden (bağlı) ön ekler olup; ana cümlede yan cümle oluşturarak kısmî anlam ortaya koyarlar. Bkz. 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1988, s.367.

² Bedevî Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, I, Dâru'l-'Ulûm, Riyad, 1982, s. 161.

A. Şibh Cümlelerin Kavramsal Alanı

Arapçada cümleler, genellikle isim ve fiil cümlesi olarak iki kısımda incelenir. Bazı klasik kaynaklarda cümleler isim, fiil, zarfıyye ve şart cümleleri şeklinde de ele alınmıştır³. Zarfıyye cümlesi ile şibh cümle kastedilmiştir. Şart cümlesi ise fiil cümlesi içerisinde değerlendirilmiş, bağımsız cümle olarak ele alınması sürdürülmemiştir. Şibh cümle ise isim ve fiil cümlesinden sonra önemli bir konumda önemini sürdürmüştür.

Şibh cümle kavramı, zarf ve harf-i cer konuları içerisinde de geniş olarak yer bulmuştur. Bazı kaynaklarda ise şibh cümle müstakil bir konu olarak ele alınmıştır⁴. Şibh cümle, genellikle farklı konular içerisinde ele alınmış olsa da tanımında birliktelik görmek mümkündür. Şibh cümle, "harf-i cer ve mecrûru ile zarfa" denilmektedir⁵. Bu tanıma göre şibh cümle iki kısma ayrılır:

1. Harf-i cerli şibh cümle:

Kurtuluş doğruluktadır.	التَّحَاةُ فِي الصِّدْقِ
-------------------------	--------------------------

Cümlesinde harf-i cer ve mecrûru, hazfedilmiş

³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I, nşr. Seyyid Ahmed-'Abdulcevvâd 'Abdulganî, el-Mektebetu't-Tevfikıyye, Kahire, tsz., s.171; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, byy., Dersâadet, tsz., s.566.

el-Mufassal'ın şârihi, İbn Ya'îş (643/1245), ez-Zemahşerî'nin cümleyi dört kısımda incelenmesini lafzî olarak görür ve gerçekte isim ve fiil cümlesi olduğunu; şart cümlesinin iki fiil cümlesinden meydana geldiğini, şibh cümlelerinin de müteallakının genel olarak fiil olacağını, fiil olunca fail de alacağını dolayısıyla şibh cümlelerinin fiil müteallakı ile birlikte fiil cümlesi kabul edileceğini belirtir. Bkz. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I, s. 171.

⁴Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Matba'atu Muhammed 'Alî, Kahire, tsz., s. 566 ; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1966, s. 229; 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.367.

⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 392; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâud-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, tsz., s. 155; Mehmet Zihni Efendi, *el-Muktezab*, Marifet yay., İstanbul, tsz., s.18; 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 361.

habere müteallaktır. Takdiri: كَاتِبٌ 'dir⁶.

2.Zarfı şibh cümle:

Saat yastığın altındadır.	السَّاعَةُ تَحْتَ الْوَسَادَةِ
---------------------------	--------------------------------

Cümlesinde ise تَحْتَ مکان zarfıdır, mansuptur, hazfedilmiş habere müteallaktır. Takdiri: كَاتِبٌ 'dir⁷.

Arapçada şibh cümle denildiğinde ilk akla gelen müteallakının (bağlı olduğu fiil veya fiilimsi) vacip olarak hazfedilmesidir. Kaynaklarda haber, sıfat gibi öğelerin geliş şekilleri ele alınırken; şibh cümle olarak geldiği ifade edilir ve bu şibh cümleler de müteallakı hazfedilen harf-i cer ve zarflardır. Zarf-ı lağv'ın şibh cümle kapsamında olup olmadığı hususunda netlik görülmemektedir. Fakat şibh cümle- nin tanımında da görüleceği gibi harf-i cer ve mecrur ile zarfa şibh cümle denilmektedir. Bu tanıma göre her iki kısım da şibh cümlelerin kapsamına girmektedir.

Bununla birlikte klasik kaynaklardan müteallakı hazfedilmeyen harf-i cer ve zarfların şibh cümle kapsamına girip girmediği tam olarak anlaşılammaktadır. Günümüz dilcilerinden 'Abbâs Hasan, "Zarf-ı lağv ve müstekarr çeşitleriyle şibh cümle" ifadesiyle şibh cümlelerin zarf-ı lağv ve müstakardan meydana geldiğini izah etmesi⁸ şibh cümlelerin tarifini açıkça netleştirmektedir. Yine 'Abbâs Hasan, mef'ûl-ü fih'in şibh cümle olduğunu ifade eder⁹. Günümüz dilcilerinden 'Abduh er-Râcihi de şibh cümleye geniş yer ayırarak; harf-i cer ve zarfların fiile bağlı şibh cümle olduğunu

⁶ Tâcuddîn el-İsferâyîni, *Lubbu'l-Elbâb fî 'İlmi'l-İrâb*, nşr. Rabiha Çelebi, Anadolu matb., İzmir, 1994, s. 25 ; Muhammed el-Antâkî, *el-Mihâc fî Kavâ'idil-İrâb*, Tebliğ yay., İstanbul, tsz., 15; Rabiha Çelebi, *el-İrâbu's-Sahîh*, İzmir, 1997, s.33. Ayrıca bak: Muhyiddin Derviş, *İrâbu'l-Kurâni'l-Kerîm*, I, Dâru İbn Kesîr, Humus, 1992, s.14.

⁷ Tâcuddîn el-İsferâyîni, *Lubbu'l-Elbâb*, 25; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî Kavâ'idil-İrâb*, s.15.

⁸ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 414.

⁹ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 230.

ifade etmesi¹⁰ ve ileriki konularda geniş olarak ele alacağımız açıklamaları şibh cümlelerin tarifini önemli ölçüde açıklamaktadır.

Harf-i cer ve mecrûru ile zarfa şibh cümle denilmekle birlikte, bu cümlelerin oluşması için harf-i cer ve mecrûru ile zarfın bir fiil ya da şibh fiille (fiil gibi amel eden kelimeler) irtibatının /müteallak olması gerekmektedir¹¹.

Şibh cümlelerin müteallakları duruma göre açıktan ve gizli olarak gelebilir. Bu açıdan şibh cümle iki kısma ayrılır.

Zarf-ı lağv¹²: Müteallakı hazfedilmeyip, cümlede görülen fiil veya şibh fiil olarak karşımıza çıkan harf-i cer ve mecrûru ile zarflara denilir¹³.

Meyve yere düşüyor.	يَسَاقُطُ الثَّمَرُ عَلَى الْأَرْضِ
---------------------	-------------------------------------

Cümlesinde على الارض harf-i cer ve mecrûru zarf-ı lağv'dir يتساقط fiiline müteallaktır.

Ağacın altında oturdum	جَلَسْتُ تَحْتَ الشَّجَرِ
------------------------	---------------------------

Yukarıdaki örnekte تَحْتَ kelimesi, mekân zarfidir, جلس fiiline müteallaktır.

Zarf-ı müstekarr ise, müteallakı vacip olarak (kesin) hazfedilmiş harf-i cer ve mecrûru ile zarflara denilir¹⁴.

Rahatlık, yorgunluktan sonradır.	الراحةُ بَعْدَ التَّعَبِ
----------------------------------	--------------------------

Cümlesinde, بعد zaman zarfı olup; mansuptur, hazfe-

¹⁰ 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 367-370.

¹¹ İbn 'Akil, Şerhu İbn 'Akil, I, s.155.

¹² Sıbeveyh (180/796), zarf-ı lağv ve zarf-ı müstekarr kavramlarını kullanır, örnekler verir ancak tanımını yapmaz. Bkz. Sıbeveyh, *el-Kitâb*, I, nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1968, s. 55.

¹³ es-Sabbân, *Haşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, I, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut, tsz., s.200.

¹⁴ es-Sabbân, *Haşiyetu's-Sabbân*, I, s. 200.

dilmiş bir habere müteallaktır. Ya da بعد zarfı mahallen merfu haberdir.

Zarf-ı lağv'ın lağv adıyla anılmasının nedenlerinden biri de, müteallaka dönen bir zamirin olmaması, zarf-ı müstekarr'a müstekarr denilmesi ise müteallaka dönen bir zamirin olmasından kaynaklanmaktadır¹⁵.

Bazı dilciler zarf kavramını asl-i harfi cerlerin kapsamı içerisinde değerlendirmişlerdir. Buna göre şibh cümlede zarf, zaman ve mekana delalet eden ve في harfi cerrinin anlamını içeren mansup isimdir¹⁶. Eğer zarf nasb edilmiş ve في anlamını içeriyorsa mutlaka kendisini nasb eden gizli ya da açık bir âmîle/fiil veya şibh fiil müteallak (bağlı) olması gerekmektedir¹⁷.

Bazı dilciler ise, zarf kavramını ön plana çıkararak harf-i cerri, zarf kapsamında değerlendirmiştir¹⁸.

Bu iki değerlendirmenin isabetli yönleri vardır. Farklı değerlendirmeler kavramlara yüklenen anlamlarla ilgilidir.

Zarfin, şibh cümle olması için في harf-i cerrinin ortaya koyduğu anlamı ifade etmesi dışında ayrıca gayr-i mutasarrıf zarf olması gerekir. Bu bağlamda zarfların, mutasarrıf ve gayr-ı mutasarrıf olarak iki kısma ayrıldığını ifade etmeliyiz. Mutasarrıf zarf, normal bir isim gibi cümlede mübteda, haber v.s değişik öge olabilir¹⁹.

Sabah aydınlanmaktadır.	الصَّبَاحُ مُشْرِقٌ
-------------------------	---------------------

Yukarıdaki cümlede, الصَّبَاحُ zarfı isim yerine kullanıl-

¹⁵ es-Sabbân, *Haşiyetu's-Sabbân*, I, s. 200.

¹⁶ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, nşr. el-Huseyn el-Fetli, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999, s. 230.

¹⁷ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 63; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 230.

¹⁸ Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s. 55; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 566.

¹⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, s. 85.

mış ve mübteda olmuştur. Bu cümlede في harfi cerrini takdir etmemiz mümkün değildir. Gayr-ı mutasarrıf zarf ise zaman ve mekan zarfı olur²⁰.

Kitap, masanın altındadır.	الكتابُ تحتَ المكتبِ
----------------------------	----------------------

Yukarıdaki cümlede تحت مکان zarfı hafzedilmiş habere bağlıdır. Diğer bir deyişle hafzedilen haberin yerine geçmiştir. Zarfa "fi" harfi cerrini takdir etmek mümkündür.

B. Şibh Cümle'nin Anlamı

Arapçada şibh cümle, masdar-ı müevvel (cümlecik halinde gelen masdar), şart cümlesinin cevabı, muzarî fiilin nasb edilmesi, şibh fiillerle kurulan yapılar gibi bir çok unsur, yan cümle olarak değerlendirilmektedir²¹.

Bilindiği gibi yan cümleler, temel cümlenin oluşmasına değişik yönlerden yardımcı olurlar²². Türkçede olduğu gibi Arapçada da yan cümleler vardır. Ancak birbirinden farklı olanlar da vardır.

Yan cümleler tam bir cümle olmayıp, ana cümleye yardımcı olan unsurlardır. Yan cümleler Türkçede olduğu gibi Arapçada da ana cümlenin değişik öğeleri olurlar. Bu bağlamda harf-i cer ve mecrûru ile zarfa şibh cümle denilmesinin nedeni, onun ana cümleye yardımcı olan yan cümle olmasından kaynaklanmaktadır. Normal cümlede bir yargı /ihbâr veya istek/inşâ' anlamı tam olarak bulunur. Ama harf-i cer ve mecrûru ile zarfta anlam tamam olmayıp; kısmî/ferî olarak ortaya çıkar.

Müstekarr zarf, cümlenin yerine geçer ve şibh cümledeki bir zamir, harfi cerri fiile veya fiilimsiye bağlar.

²⁰ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 229.

²¹Nizamettin İbrahimoğlu, "Arap Dilinde Cümleler ve Kuruluş Yolları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1999, s. 69-81; Meral Çörtü, *Arapçada Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İFAV, İstanbul, 1997, s.75.

²²Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDKY., İstanbul, 1971; s. 116-120

Ali fakülte dedir.	علي في الكلية
--------------------	---------------

Cümlesinde, علي في الكلية şibh cümlesi gizli bir fiile/şibh fiil bağıdır. Yan cümle konumundaki şibh cümlelerin anlamı bağı olduğu fiille ortaya çıkmaktadır. Şihh cümledeki fail gizli olup fiile döner. Harfi cer ve mecrûr ile zarf olarak gelen şibh cümlelerin bir fiille ilişkilendirilmesinin nedeni, kendi başına tam anlam ifade edemeyişindedir²³.

Müteallakı hazfedilmeyen zarf-ı lağvda, harf-i cer ve mecrûru ile zarf da bir fiille irtibatlandırması gerekmektedir. Ancak bunda zamir durumu söz konusu değildir.

Öğrenci fakülteye gitti.	ذهب الطالب إلى الكلية
--------------------------	-----------------------

Cümlede harf-i cer ve mecrûru ذهب fiiline müteallaktır. Diğer bir deyişle şibh cümle, fiilin gösterdiği olayla irtibatlıdır. " ذهب الطالب Öğrenci gitti" cümlesi zamanı ve eylemi ile tam bir anlam ifade etmektedir. Fakat mefulun bih gayri sarîh konumundaki إلى الكلية şibh cümlesi (zarf-ı lağv), ana cümleye öğrencinin gittiği mekanı göstermek ve eylemi belirli bir mekanla sınırlamak suretiyle yan anlam katmaktadır.

Zarf-ı müstekarr şeklinde gelen şibh cümlelerin, yan cümle anlamı bağı olduğu gizli bir fiille ortaya çıkmakta ve yan cümle olarak cümle içerisinde değişik görev almaktadır. Zarf-ı lağv şeklinde gelen şibh cümle ise fiille irtibatlı olmakla birlikte sadece fiilin mekan, zaman ve oluş nedenini belirtmekle bildirmektedir.

Türkçe yan cümlelerde, şibh cümle türüne benzer yan cümleler kısmen mevcuttur. Arapçada harf-i cer ve mecrûru ile zarfların bir fiille irtibatlı olması gerekliliği ve

²³ 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvi*, s. 361.

bu irtibattan öge yapma gelenek ve uzlaşısı vardır. Örneğin,

عليُّ في الكُليَّة cümlesinin anlamı "Ali okulda" şeklindedir.

"Okulda" kelimesine "dur" kelimesi eklese de eklemesek de öznenin yüklemidir ve yan cümlecik değildir. Ama Arapça klasik teoriye göre عليُّ في الكُليَّة şibh cümle "okulda" anlamındadır ve yüklem belirtmek için yeterli olmayıp, bir fiil ya da şibh fiille bağlantısının olması gerekmekte ve gerçek yüklem gizli bir fiil veya fiilimsi gerekmektedir. Bu açıdan bakarsak Türkçede böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak geçmişte ve günümüzdeki bazı dilcilerin yaklaşımlarına göre harf-i cer ve mecrûru ile zarf hangi öge pozisyonunda ise herhangi bir irtibat kurmadan ya da mahalli iraba başvurmada direkt öge olurlar. Bu durum kabul edildiğinde, Türkçe ile Arapçada bu yönde bir benzerlik vardır.

Şibh cümledeki harf-i cer ve mecrûru ile zarf normalde müfred bir kelimedir. Şibh cümle anlamını kazandıran şey, müteallak olduğu fiil veya şibh fiille olan bağıdır. Bu bağ sayesinde ana cümleye zaman, mekan ve sebep gibi kısmi anlamlar katar ve *cümleye benzer* anlamındaki şibh cümle adını kazandırır²⁴. O halde, müteallakı hafzedilsin edilmesin tek başına harf-i cer ve zarf bağlı olduğu fiile yan anlam katmakta ve fiilin yerini, zamanını v.s. tespit etmektedir. Bu unsurların fonksiyonu bağlı oldukları fiil veya şibh fiille ortaya çıkar ve asla tek başlarına bir cümle olmaz ve anlam ifade edemezler.

Şibh cümle kısmî anlam ifade etmesi açısından tam ve nakıs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Tam şibh cümle, şibh cümlelerin anlaşılır olması, nakıs şibh cümle ise anlamda kapalılık ve anlamsızlık ortaya çıkmasıdır. Bu tür

²⁴ 'Abdulvehhâb Hasan Hamd, *el-Hidâye fi'n-Nahv*, <http://vb.arabsgate.com/archive/index.php/t-465513.html> (06.01.2007)

cümleler şeklen şibh olsa da anlamca uygun değildir²⁵. عليّ عندك dediğimizde, bu şibh cümlelerin anlamı ortaya çıkmaktadır.

C. Şibh Cümlelerin Öge Olarak Kullanımı

Müteallakı hazfedilen şibh cümle, müteallakı hazfedilmeyen şibh cümleye göre daha işlevseldir. Zira müteallakı hazfedilen şibh cümle pek çok öge veya ögenin yerine geçen unsurdur.

Zarf-ı Müstekarr'ın Öge Oluşu

Müteallakı umumi fiil veya sıfat/şibh fiil olan harf-i cer ve mecrûru ile zarflar cümlede "haber, sıfat, hal ve sila cümlesi" olurlar. Kaynaklarda zarf-ı müstekarr denilince bu dört öge ele alınmaktadır²⁶.

1.Haber Oluşu²⁷ : Zarf-ı müstekarr (şibh cümle) isim cümlesinin haberi olabilir. Kaynaklarda isim cümlesinde mübtedanın haberi müfret, fiil ve isim cümlesi ile şibh cümle olarak gelebileceği ifade edilir²⁸. Ayrıca إن ve benzerleri ile كان ve benzerlerinin de haberleri şibh cümle olarak gelebilir.

Öğrenciler sınıftadır.	الطلابُ في الصفِّ
------------------------	-------------------

Cümlesinde, في الصفِّ harf-i cer ve mecrûru haberdir ve-

²⁵ 'Abbās Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 230.

²⁶ Ahmed el-Haşimî, *el-Kavâidu'l-Esâsiyye*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, h. 1354; s. 136.

²⁷ Bazı dilciler şibh cümle yerine zarfiyye adını kullanır. ez-Zemahşerî, "haber, zarfiyye olarak da gelir", diyerek harf-i cer ve mecruru ile zarfla yapılan şibh cümleyi kastetmiştir. Bkz: Abdülğanî el-Erdebîlî, *Şerhu'l-Unmuzec li'z-Zemahşerî*, nşr. Alparslan Sarı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2002, s. 26.

²⁸ İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, s. 63; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, I, s. 172; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 575; Ahmed el-Haşimî, *el-Kavâidu'l-Esâsiyye*, nşr. Ahmed el-Kâsim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1988, s.136; Mustafâ el-Galâyîni, *Camiud-Durûsi'l-'Arabiyye*, II, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983, s.269; 'Abdulğanî ed-Dakr, *Mu'cemu'n-Nahv*, byy., Şam, 1975, s. 182.

ya mahallen merfu haberdir. Ayrıntılı olarak tahlili ise: Harf-i cer ve mecrûru hazfedilmiş habere müteallaktır. Takdiri: كائن دür.

Cennet, annelerin ayakları altındadır.	الجنةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ ²⁹
--	---

Hadisinde, تَحْتَ mekan zarfı haberdir veya mahallen merfu haberdir. Ya da zaman zarfı³⁰ hazfedilmiş habere müteallaktır. Takdiri: كائن دür.

Yaklaşma, ümit ve başlama bildiren fiillerin haberleri fiil cümlesi ya da masdar-ı müevvel şeklinde gelmesi gerektiğinden; haberleri şibh cümle olarak gelmediği görülür.

Güneş neredeyse batacak.	كَادَتْ الشَّمْسُ نَعِيبُ
Avcı belki isabet ettirebilir.	عَسَى الصَّائِدُ أَنْ يُصِيبَ

Cümlelerinde, yaklaşma fiilinin haberi نَعِيبُ fiil cümlesi; ümit fiilinin haberi أَنْ يُصِيبَ masdar cümlecığı olarak gelmiştir. Bunların yerine şibh cümle gelemez³¹.

2.Sıfat Oluşu : Bir ismin sıfatı, fiil ve isim cümlesi olabileceği gibi zarf-ı müstekarr da olabilir³². Bu bağlamda nekra kelimedenden sonra gelen şibh cümleler sıfat olur³³.

Bu, ağacın üzerinde bulunan bir kuştur.	هَذَا طَائِرٌ عَلَى الشَّجَرَةِ
---	---------------------------------

Cümlesinde, عَلَى الشَّجَرَةِ sıfattır veya mahallen merfu sıfattır. Ya da hazfedilmiş habere müteallaktır. Takdiri: كائن

²⁹ el-'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 198, 335.

³⁰ Harf-i cer, mecruru ile müteallak olurken; zarflar sadece kendileri müteallak olur.

el-Antâkî, el-Minhâc fi Kavâ'id-i'l-İ'râb, s.15.

³¹ Bkz .Alî Cârîm-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâzih* (li'l-Medârisi's-sâneviyye), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1965, s.103.

³² el-Galâyînî, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s. 269.

³³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, II, s. 575;

dür.

3. Hâl Oluşu : Fâil, mefûl gibi öğelerinin durumlarını belirten hâl (durum zarfı) fiil ve isim cümlesi olarak gelebildiği gibi şibh cümle olarak da gelir³⁴. Bu çerçevede marife kelimedenden sonra gelen şibh cümle hal olur³⁵.

Kuş, kafeste acı çekti.	تَأَلَّمَ الطَّائِرُ فِي الْقَفَصِ
-------------------------	------------------------------------

Cümlesinde, *في القفص* harf-i cer ve mecrûru haldir veya mahallen mansub haldir. Ya da hazfedilmiş habere müteallaktır.

4. Sıla cümlesi Oluşu: İsm-i mevsulün (ilgi zamiri) anlam kazanması için ism-i mevsulden sonra bir cümle gelmesi gerekmektedir. Bu cümle fiil veya isim cümlesi olduğu gibi şibh cümle de olabilir³⁶.

Bürodaki memuru gördüm.	رَأَيْتَ الْمُؤَظَّفَ الَّذِي فِي الْمَكْتَبِ
-------------------------	---

Cümlesinde *في المكتب* harf-i cer ve mecrûru sıla cümlesidir. İrabta mahalli yoktur.

Sıla cümlesinde şibh cümle, harf-i cer ve mecrûru dışında sarıh sıfat (ism-i fail ve ism-i mefûl v.s) olarak da gelir. Bu durumda ism-i fâil ve benzerleri elif-lâm takısı alır. Elif lam takısı ism-i mevsul yerine geçer, sonrası ise şibh cümle olarak kabul edilir. İsmi fâil gibi sıfatlar merfuları ile birlikte başka yerde cümle kabul edilirken, ism-i mevsul konusunda şibh cümle olarak ele alınır³⁷.

³⁴ el-Galâyînî, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s.269,

³⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, II, s. 575.

³⁶İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, II, s.575; Meral Çörtü, Arapçada Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri, s.36.

³⁷ İbn Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, I, s.156; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhyiddin 'Abdulhamîd, b.y.y., Dersaadet, tsz., s.111; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, s.347; 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 361.

Çalışanı severim.	أحبُّ المجتهدَ
-------------------	----------------

Cümlesinde المجتهدَ kelimesi ألب الذي يجتهدُ ile aynıdır.

Arapçada bu dört öge harf-i cer ve zarf ile kısa ve etkileyici bir tarzda kullanılır. Ancak bazen iyice tetkik edilmeden bu ögeler anlaşılabilir. Bu nedenle özellikle sıfat ve hal konusunda dikkat edilmesi gerekmektedir.

Zarf-ı Lağv'ın Öge Oluşu

Harf-i cer ve mecrûru ile zarfın müteallakı, cümlede açık olarak var ise zarf-ı lağv olduğunu ifade etmiştik³⁸.

³⁹ أنعمتَ عليهم غيرِ المغضوب عليهم “Nimet verdiğin kişilerin yoluna (ilet)... gazaba uğrayanların yoluna değil...” ayetinde⁴⁰, عليهم harf-i cer ve mecrûru أنعم fiiline; ikinci عليهم harf-i cer ve mecrûru المغضوب şibh fiiline (ism-i mefûl) müteallaktır⁴¹.

Zarfı lağvlar cümle içerisinde aşağıdaki görevleri üstlenir:

1. Mefûlün bih gayr-i sarîh : Harf-i cer alan mefûller zarf-ı lağv olarak mefûlün bih gayr-i sarîh olurlar.

Ankara'ya yolculuk ettim.	سافرتُ إلى انقرّة
---------------------------	-------------------

Cümlesinde, إلى انقرّة harf-i cer ve mecrûru mefûlün bih gayri sarîhtir. سافر fiiline müteallaktır. İrab uygulamalarına göre, mefûlün bih gayr-i sarîh yerine "harf-i cer ve mecruru سافر fiiline müteallaktır" denilir⁴².

2. Mefûlün fih: Yer belirten harf-i cer ile zaman ve

³⁸ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 347.

³⁹ Fatîha, 1/6

⁴⁰ Fatîha, 1/6

⁴¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s.566.

⁴² Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî Kavâidi'l-İrâb*, s.15.

mekan ifade eden zarflar mefûlün fih olurlar⁴³.

Ankara'ya sabahleyin yolculuk ettim.	سافرت إلى انقرة صباحاً
---	------------------------

Cümlesinde, صباح zaman zarfı, mefûlün fihtir. İrab uygulamalarında bu ifadeye mefulün fih yerine "zaman zarfı, mansubtur" denilir.

3. **Mefûlün leh:** Mefûlun leh (sebeup belirten mefuller), harf-i cerle kurulabilir.

Amcamı ziyaret için Ankara'ya gittim.	سافرت إلى انقرة لزيارة عمي
--	----------------------------

Cümlesinde, لزيارة harf-i cer ve mecrûru mefulün lehtir. سافر fiiline müteallaktır.

4. **Nâibü'l-Fail** (Sözde özne): Fiilden sonra meful yoksa, harf-i cer ve mecruru naibu'l-fâil olur.

Evine gidildi.	ذُهِبَ إلى مَنْزِلِكَ
----------------	-----------------------

Cümlesinde, إلى منزل harf-i cer ve mecrûru, naibü'l-fâildir.

D. Şibh Cümlelerin Müteallakı

Harf-i cer ve mecrûru ile mekan ve zaman zarflarının bir fiil veya şibh fiile bağlanması/irtibat halinde olması gerekmektedir⁴⁴.

Şibh cümle kısmî anlam ifade ettiğinden bu anlam aslında ana fiilin cümledeki anlamını daha açık olarak ifade edilmesini sağlar. Bu nedenle şibh cümle ana cümlelerin en önemli yan cümlesidir. Şibh cümle yan cümle olduğu için

⁴³ 'Abdulkâhir el-Curcânî, *el-Cumel fi'n-Nahv*, http://www.islammesssage.com/booksww/books_list.php?cat=22229. Erişim tarihi: 01.07.2007; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 347.

⁴⁴ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 229.

harf-i cer ve mecrûru⁴⁵ ile zarfın ana fiile bağlı olması öngörülümüş; hem harf-i cerrin hem de zarfın fiille irtibatı sağlanmışır⁴⁶.

Zarf-ı müstekarr'ın müteallakı, umumi anlam ifade eden *كَانَ - كَانِ ; مُسْتَقَرًّا - اسْتَقَرَّ* gibi gizli bir fiil ya da ism-i fail gibi sıfatlardır. Bu bağlamda fiil veya sıfatın takdir edilmesi mümkündür⁴⁷.

İbn Hişâm, vucûben hazfedilen müteallak hakkında bazı bilginlerin fiil, bazılarının da sıfat olduğunu belirttiklerini; kendisine göre, ikisinin de olabileceğini ancak sıla cümlesinde müteallakın fiil olduğunu belirtir⁴⁸.

Müteallak, genel anlamlı (âm/mutlak) fiil veya sıfata delalet ediyorsa onun zikredilmesine gerek kalmadığından ve kolaylık olması açısından hazfedilmesi vaciptir. Özel bir vasfa (hâs/mukayyed) delalet ediyorsa zikredilir⁴⁹.

Güvercin ağacın üzerinde ötüyor.	الورقاء مُعَرَّدَةٌ فَوْقَ الشَّجَرَةِ
----------------------------------	--

Cümlesinde *فَوْقَ* mekan zarfı/şibh cümlesi *مُعَرَّدَةٌ* ism-i fâiline müteallaktır.

Müteallakın genel anlam ifade etmesi için şibh cümlelerin haber, sıfat, hal ve sıla olması gerekmektedir⁵⁰. Diğer

⁴⁵ Şu harf-i cerlerin müteallakları yoktur: *لَعَلَّ - لَوْلَا - رَبِّ - حَاشَا - كَافٍ - رُبَّ - لَوْلَا - لَعَلَّ*. Ayrıca zaid harfi cer (fiil ya da şibh fiille anlam bağlantısı olmayan ve cümlede pekiştirme gibi nedenlerle getirilen harfler). Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 575. Zâid edatlar için bkz: Ahmet Yüksel, *Biçim, Anlam ve İmlâ Yönünden Arapçada Zâidlik*, Samsun, 2005

⁴⁶ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, I, nşr. Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, tsz, s.92; el-Galâyîni, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s. 49.

⁴⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, I, 171, 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 229.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 583.

⁴⁹ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, s.63; es-Sabbân, *Şerhu Sabbân*, I, 200; Reşid eş-Şertûni, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, Dâru'l-Meşrik, 1965, Beyrut, s.328; Ahmed el-Haşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye*, s.136.

⁵⁰ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, s. 63; er-Reşid eş-Şertûni, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, s. 328.

bir tabirle haber, sıfat, hal ve sıla cümlesi şibh cümle olarak gelirse, müteallakları vucuben hazfedilir. Müteallak hususi ise bu durumda hazfedilmez veya cümlede karine varsa caiz olarak hazfedilebilir⁵¹.

İbn Ya'îş (ö.643/1245), İbn Cinnî'nin (ö.392/1081) şibh cümlelerin müteallakı umumî fiil de olsa hazfedilmeyip, söylenilmesinin caiz olduğunu ve عَلِيٌّ اسْتَفَرَّ عِنْدَكَ "Ali senin yanındadır" şeklinde söylemenin uygun olmadığını belirtir⁵².

ez-Zemahşerî (ö.512/1118) ve şârihi İbn Ya'îş de müteallakın fiil olduğunu belirtirmişler ayrıca bu fiillerin şibh cümledeki unsurları açıktan olsun olmasın nasb konumuna getirdiklerini savunmuşlardır⁵³.

İbn Ya'îş bu konuda orta bir yolun bulunduğunu şöyle ifade eder: "Müteallak fiilimsi olarak takdir edilirse, şibh cümle müfret; fiil takdir edilirse cümle kabul edilir. Bu durum, sözü algılamaya bağlıdır⁵⁴".

İbn 'Akîl, bazı bilginlerin şibh cümlelerin müteallakını fiilimsi, bazılarının ise fiil kabul ettiğini belirterek bazı dilcilerden şu nakilleri yapar: "Kûfe dilcilerden el-Ahfeş'e (ö.315/927) göre müteallak fiilimsidir. Bazı Basralı bilginlere ve özellikle Sibeveyh'e göre de müteallak fiildir. İbnu's-Serrâc ise bu tarzın isim ve fiil cümlesinden farklı bir durum olduğunu, böyle adlandırmanın doğru olmadığını belirtmiştir⁵⁵".

Klasik gramer eserlerinde şibh cümlelerin müteallakı ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Genellikle bu tartışmalar şibh cümle başlığı altında değil, haber, sıla gibi konular içerisinde ele alınmıştır. Mesela dilciler haberin şibh cümle olarak gelişini ele alırken, şibh cümlede hangi

⁵¹ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, s. 210.

⁵² Bkz. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, I, s.174.

⁵³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, I, s. 172.

⁵⁴ Reşid eş-Şertûni, *el-Mebâdiu'l-Arabiyye*, IV, s. 201; el-Galâyini, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s. 269.

⁵⁵ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, s. 211.

unsurun haber olduğunu tartışmışlardır. İbn 'Akîl, bu konuda sadece Basra ekolünün görüşlerine kısaca yer verir: Basralı bilginler *hem "şibh cümleye de müteallaka da haber demişlerdir"* demişlerdir. Ancak tercih edilen görüşe göre, müteallak haberdir. Bu durumda şibh cümle kayd'dır/ikincil unsurdur. Müteallak hususi fiilerden ise öge şibh cümle olur⁵⁶.

İbn Ya'îş, bazı Kufeli bilginlerin, زيدٌ عندك örneğinde عند zarfının takdire ihtiyacı olmadığını, mübtedanın onu nasb ettiğini belirtir⁵⁷. Bu görüşe göre, عند zarfı mansup olarak haber konumundadır. Ayrıca mahallen merfu demeye veya teallük ettirmeye gerek yoktur.

Endülüslü İbn Madâ el-Kurtûbî (ö.592/1195) de müteallak konusuyla ilgili farklı görüşler ortaya koymuştur. Amil teorisine karşı çıkan İbn Madâ, mahzûf âmillerin takdir edilmesini de kabul etmez. Bu bağlamda harf-i cer ve mecrurunun mahzûf bir müteallakının bulunmasını reddeder. Ona göre şibh cümle olarak gelen haber vs.'de anlam tamdır ve takdire ihtiyaç yoktur⁵⁸.

Şibh cümlelerin tahlili hususunda Kufeli dilcilerin doğal ve pratik bir yaklaşım sergilediği ortadadır. Basra ekolüne mensup bilginlerin ise doğallık ile dil felsefesi arasında oldukları görülür. Sonraki dönemlerde şibh cümlelerin tahlilinde doğallık kaybolmuş bunun yerini bilimsel, metodolojik ve felsefe-mantık verileri almıştır. İbn Madâ'nın yukarıda yer verdiğimiz kolaylık görüşleri o dönemde etkisini göstermemişse de günümüzde önemli etkisi olmuştur.

⁵⁶ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, s. 211.

⁵⁷ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, I, s. 172.

⁵⁸ İbn Madâ, *er-Raddü ale'n-Nuhâh*, nşr. Şevki Dayf, Dâru'l-Mearif, Kahire, 1982, 87. İbn Madâ'nın reform niteliğindeki bu eseri, bazı çağdaş dilciler tarafından benimsenmiş ve gramer öğretiminin açık, anlaşılır ve kolay bir metod izlenerek yapılmasını öngörmüşlerdir. Bkz. M.Faruk Toprak, *Reformist Bir Arap Gramercisi İbn Madâ*, A.Ü.D.T.C.Fakültesi Dergisi, cilt:XXXVII, sayı:1-2; Ankara, 1995, s. 212.

Zarfı- Lağv'ın Müteallakları

Zarf-ı lağv olan harf-i cer ve zarfların müteallakları fiil ve fiilimsilerdir. Bunlar⁵⁹:

1.Fiiller: Tam fiiller, müteallak olma özelliğine sahiptir. Nakıs fiillerin müteallak olma özelliği olmakla birlikte her zaman böyle olmayabilir.

<i>Karınca azığınu yazın toplar.</i>	تجمعُ النملةُ قوتها صيفا
--------------------------------------	--------------------------

Cümlesinde, صيفا zaman zarfı, جمعُ fiiline müteallaktır.

إن ve benzerleri fiile benzese de harf olduklarından müteallak olamazlar⁶⁰.

İbn Hişâm, şibh cümlelerin ليس dışındaki nakıs fiillere de teallük edeceğini belirtir⁶¹.

2. İsm-i fâil ve Mübalağa Sigası: İsm-i fâil ve mübalağa formu fiil gibi müteallak görevini yapar.

<i>Ben İstanbul'a gidiyorum.</i>	أنا مُسافرٌ إلى اسطنبولَ
----------------------------------	--------------------------

Cümlesinde إلى اسطنبول harf-i cer ve mecrûru مُسافرٌ ism-i failine müteallaktır.

3. İsm-i Mefûl : İsm-i mefûl de sıfat fiil olarak müteallak görevini yerine getirir.

العُدُوُّ مُرَاقَبٌ مِنْ جُنُودِنَا كُلِّ لِحْظَةٍ *Düşman, ordumuz tarafından her an gözetlenmektedir.*

Cümlesinde مِنْ جُنُودِنَا harf-i cer ve mecrûru ve كُلِّ zarfı مُرَاقَبٌ ism-i mefûlüne müteallaktır.

4.Masdar : Masdar da şibh fiil/fiilimsi olarak

⁵⁹ 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvi*, s. 361.

⁶⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 575; el-Galâyini, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s. 269.

⁶¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, s. 575.

müteallak olur.

أحبُّ السفرَ في القطارِ ليلاً *Trende geceleyin yolculuk yapmayı seviyorum.*

Cümlesinde السفر في القطار harf-i cer ve mecrûru masdarına müteallaktır.

5. Sıfat-ı müşebbehe: İsm-i fâile benzeyen ancak dâimi sıfatları içeren sıfatı müşebbehe de müteallak olur.

علي شجاعٌ في قوله *Ali sözünde cesurdur.*

Cümlesinde شجاعٌ في قوله harf-i cer ve mecrûru sıfat-ı müşebbehe'sine müteallaktır.

6.İsm-i tafdil : İsm-i tafdil aldığı harf-i cerr'e müteallak olur.

الركبُ أسفلَ مِنْكُمْ *Onların süvarileri sizden daha aşağıdaydı.*

Ayetinde أسفلَ مِنْكُمْ⁶² harf-i cer ve mecrûru, ism-i tafdiline müteallaktır.

7. Fiil İsimleri: İsim formatında, sadece bir zaman kipinde gelen fiil isimleri aldıkları harf-i cerr'e müteallak olur.

أفٍّ مِنَ الْكُسْلَانِ *Tembele kızıyorum.*

Cümlesinde أفٍّ مِنَ الْكُسْلَانِ harf-i cer ve mecrûru muzari anlamında gelen fiil ismine müteallaktır.

8. Müştaktan Tevil Edilmiş Câmid İsim:

İsm-i fâil gibi sıfat özelliğine sahip bir kelimenin özelliğini almış isimler de müteallak olur.

أنتَ كالأسدِ في الشجاعةِ *Sen, cesaretle aslan gibisin.*

Cümlesinde الأسد في الشجاعة harf-i cer ve mecrûru müş-

⁶² Enfal, 8/42.

taktan tevil edilmiş camid isme müteallaktır. "Cesaretli olma" türemiş bir sıfat, esed (aslan) kelimesine dönüşmüştür.

E. Şibh Cümlelerin Tahlili

Şibh cümlelerin cümle içerisindeki tahlilini yine zarfı lağv ve zarf-ı müstekarr çeşitlerine göre ele alalım.

Zarf-ı Lağv'ın Tahlili: Zarf-ı lağv'da harf-i cer ve mecrûru ile zarfın müteallakları genellikle fiil veya şibh fiil olarak gelir. Tahlilinde bu unsurların "adları söylenir, daha sonra falan fiile/fiilimsiye müteallaktır" denilir⁶³.

<i>Biz onu Kadir gecesinde indirdik</i>	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ
---	---

Ayette⁶⁴ harf-i cer ve mecrûru أنزل fiiline müteallaktır.

<i>İyiliklere aracı olan onun yapmış gibidir.</i>	الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ ⁶⁵
---	---

Hadisinde ise harf-i cer ve mecrûru الدال ism-i fâiline (sıfat fiil) müteallaktır.

<i>Ahmed, tavanın üzerinde uyudu.</i>	نَامَ أَحْمَدُ فَوْقَ السَّقْفِ
---------------------------------------	---------------------------------

Cümlesinde فوق kelimesi zarf-ı lağvdır, mekân zarfidir, نام fiiline müteallaktır.

Müteallak hususi fiillerden olduğunda, hazfedilmesi caiz olur. Müteallak hususi fiillerden olduğu için zarf-ı lağv özelliğini taşır⁶⁶.

⁶³ Muhammed et-Tünci, *el-Mu'in fi'l-İrâb ve'l-'Arûz ve'l-'İmlâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1982, s. 133; Meral Çörtü, *Arapça Dîbülgisi Nahiv*, İFAV, İstanbul, 1988, s.362.

⁶⁴ Kadir, 97/1

⁶⁵ Tirmizî, İlim 14, 5/41.

⁶⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, II, s. 575; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 229; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi Kavâidi'l-İrâb*, s. 15.

مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ *Allaha yönelirken yardımcılarım kimlerdir?*

Ayetinde⁶⁷ إِلَى اللَّهِ harf-i cer ve mecrûru caiz olarak hazfedilen مَنْصُورٌ ism-i fâiline müteallaktır⁶⁸.

Bunun dışında aşağıdaki durumlarda da müteallak cevazen (hazf olmaması mümkün) hazfolabilir⁶⁹.

1. Cümle müteallak olmadan da anlaşılırsa:

<i>Hayatımı bu vatana feda ederim.</i>	بِحَيَاتِي هَذَا الْوَطَنَ
--	----------------------------

Cümlesinde أَحْيَا harf-i cer ve mecrûru hazfedilmiş أَفْدِي fiiline müteallaktır.

2. Cümlede karine (ipucu) varsa:

أَسَافِرُ الْيَوْمَ إِلَى الْقَاهِرَةِ أَمَّا الشَّهْرَ الْقَادِمَ فإِلَى الْإِسْكَانْدَرِيَّةِ
<i>Bugün Kahire'ye gideceğim; gelecek ay ise İskenderiyeye.</i>

Cümlesinde, الشَّهْرَ zaman zarfı ve إِلَى الْإِسْكَانْدَرِيَّةِ harf-i cer ve mecrûru hazfedilmiş أَسَافِرُ fiiline müteallaktır.

3. Yayıgın olarak kullanılan ifadelerde:

بِالشِّفَاءِ: şifalar olsun gibi harf-i cer ve mecrûrdan meydana gelen zarf-ı lağv, gizli bir fiile müteallaktır.

Zarf-ı Müstekarr'ın Tahlili: Müteallakları hazfedilmiş olan harf-i cer ve mecrûrunun tahlilini üç şekilde yapmak mümkündür.

1.Öge müteallaktır. Klasik dönem dilcilerinin çoğunun benimsediği ve günümüz dilcilerinin birçoğunun da devam ettirdiği tarz: Şibh cümle olan unsur hangi öge konumunda ise harf-i cer ve mecrûru hazfedilmiş ögeye

⁶⁷ Saf, 60/14.

⁶⁸ مَنْصُورٌ takdiri için bkz:Hayrettin Karaman-Bekir Topaloğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Elif Ofset, İstanbul, 1983, s.218.

⁶⁹ 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 368.

müteallaktır. Takdiri umumi fiil veya sıfatlardan biridir⁷⁰.

<i>Ali fakülte dedir.</i>	علي في الكلية
---------------------------	---------------

Cümlesinde, *علي في الكلية* harf-i cer ve mecrûru hazfedilmiş habere müteallaktır. Takdiri sıfat (şibh fiiller) ya da fiil olarak belirtilir. Ancak pratikte genellikle *كان* sıfatı takdir edildiği görülmektedir. İstenirse fiil de takdir edilir⁷¹.

2. Şibh cümleyi öge kabul edip, ögenin durumuna göre mahalli irab yapılması. Yukarıdaki örnekte *علي في الكلية* harf-i cer ve mecrûru mahallen merfu haberdur", şeklinde tahlil edilir⁷².

3. Şibh cümlelerin direkt öge olması. Genelde günümüz dilcilerinin dil öğretimine kolaylık sağlaması amacıyla ortaya koydukları bir yaklaşım tarzıdır⁷³. Bazı Kûfe dilcilerinin de katıldığı bu tarz⁷⁴, gittikçe yaygınlaşmaktadır. Buna göre, şibh cümle hangi öge konumunda ise direkt o ögenin adı söylenir. Yukarıdaki örneği bu yaklaşıma göre tahlil edecek olursak: *علي في الكلية* harf-i cer ve mecrûru, haberdur⁷⁵.

Harf-i cerli şibh cümlelerin üç değişik tahlilini yaptıktan sonra şimdi de zarflı şibh cümlelerin üç değişik tahlilini yapalım:

<i>Kuş, dalın üzerindedir.</i>	الطائر فوق العُصن
--------------------------------	-------------------

1.Mekan zarfı mansuptur, hazfedilmiş habere

⁷⁰ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s. 229.

⁷¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, I, 173; el-Galâyîni, *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyye*, II, s. 269.

⁷² 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvî*, s. 361; Rabiha Çelebi, *el-İrâbu's-Sahîh*, s. 33.

⁷³ 'Alî Cârîm-Mustafâ Emin, *en-Nahvu'l-Vâzih*, I (III. Bölüm), Dâru'l-Meârif, Kahire, 1964, s. 12,

<http://www.ruowaa.com/vb3/showthread.php?t=481> Erişim tarihi: 01.07.2007.

⁷⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, I, s.172.

⁷⁵ 'Alî Cârîm-Mustafâ Emin, *en-Nahvu'l-Vâzih*, I (III. Bölüm),

müteallaktır.

2. Mekan zarfı mansuptur, mahallen merfu haberdir

3. Mekan zarfı haberdir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, şibh cümlelerin irabında Kufe dilcileri kolay ve doğal olan üçüncü tarzı tercih ederler: زَيْدٌ فِي الدَّارِ cümlesinde فِي الدَّارِ şibh cümlesinin haber olduğunu belirtmişlerdir. Basralı dilciler ise şibh cümle hazfedilmiş bir habere müteallaktır, takdiri مستقرٌ dır, şeklinde tahlili irabı tercih ettikleri gibi, şibh cümlelerin de öge olduğunu söylemekten geri durmamışlardır⁷⁶.

Zarf-ı müstekarr'ın tahlilinde, tealluk edilen kelimeye öge denilmesi zor olduğu gibi, mahallen merfu demek de zordur. Ancak teorik olarak her ikisi doğrudur. Öğeler şibh cümle olarak geldiğinde aldıkları hareke üzerine öge olduklarını kabul etmek daha kolaydır. Üstelik kolay olan bu yöntemde dil mantığı açısından da terslik yoktur. Mesela haber merfûdur, ama harf-i cer ve mecrûrû veya zarf olarak geldiğinde merfu aramak yerine buldukları hali kabul etmek de doğru bir yöntemdir.

Şibh cümle aslında uzun ifadeleri kısaca ifade etme ve zarf öğelerinin dilde etkisini ortaya koyma açısından güzel bir üsluptur. Arapçayı ana dili olarak kullananların bile, şibh cümlelerin tahlilinde sıkıntı çektikleri göz önünde bulundurulduğunda, tahlillerde pratik olanın seçilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Konuya dil felsefesi açısından baktığımızda birinci tahlilin daha metodolojik olduğu da bir vakiadır.

Şibh cümle, yapısal olarak aslında kolay, pratik ve etkili bir üsluptur. Bu üslubun güzellik ve pratikliği karmaşık bilgi ve yöntemlerle örtülmemeli bilakis üzerindeki ağır

⁷⁶ Sa 'id el-Efgâni, *el-Mûcez fî Kavâidi'l-'Arabiyye*, <http://www.islamguiden.com/arabi/mar45.htm> Erişim Tarihi: 01.07.2007

perdeler açılarak, zevk ve estetik unsurları ön plana çıkarılmalıdır.

Sonuç

Harf-i cer ve mecrûru ile zaman ve mekan zarfları şibh cümleyi oluştururlar. Şibh cümle Arapçada pek çok yönden kolaylık sağlayan, kısa ve öz cümle kullanımını ortaya koyan ve harf-i cer ve zarfların etkinliğini gösteren bir üsluptur. Bunlar, bir fiil veya sığata bağlı/ müteallak olmak durumundadırlar. Bağlı oldukları müteallaklar, umumi fiilleri kapsıyorsa, gizli gelirler. Diğer bir deyişle şibh cümle haber, sıfat, hâl, sıla cümlesi olarak geldiğinde müteallakları gizli gelir. Bunlara zarf-ı müstekarr da denilir. Özel anlamlı fiil ve sıfatlara müteallak ise hafzedilmesi şart değildir, ancak karine (ipucu) varsa bazen hafzolur. Bunlara da zarf-ı lağv denilir.

Zarf-ı müstekarr'ın tahlilinde üç türlü irap bulunmaktadır: Bunları karmaşıktan kolaya doğru şöyle sıralamak mümkündür: 1.Öęe, müteallaktır. Şibh cümle bunlarla irtibat sağlar.2. Öęe şibh cümledir, öğenin durumuna göre mahallen merfu, mansub gibi ifadeler kullanılır. 3. Şibh cümle bizzat öğe olur ve olması gereken öğe ile hareke yönünden uyum aranmaz.

Zarf-ı lağv olan harf-i cer ve mecrûru cümlede mevcut olan fiil veya fiilden türemiş kelimelere müteallaktır. Ayrıca harf-i cer ve mecrûru, mefûlün bih sarıh dışındaki mefûllerden biri olarak gelebilir. Zarflar ise cümlede zarf şeklinde tahlil edilir, mevcut fiil ve fiilden türemiş kelimelere müteallak olur.

Kaynakça

'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-'Vâfi*, IV, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1966.

'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, Dâru'n-Nehdati'l-

- 'Arabiyye, Beyrut, 1988.
- 'Abdulğani ed-Dakr, *Mu'cemu'n-Nahv, byy.*, Şam, 1975.
- Abdulğani el-Erdebili, *Şerhu'l-Unmuzec li'z-Zemahşeri*, nşr. Alparslan Sarı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2002.
- el-'Aclûni, *Keşfu'l-Hafâ*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut.
- 'Abdulvehhâb Hasan Hamd, *el-Hidâye fi'n-Nahv*, <http://vb.arabsgate.com/archive/index.php/t-465513.html> (06.01.2007)
- Ahmed el-Haşimî, *el-Kavâidu'l-Esâsiyye*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, h. 1354.
- Ali Cârîm-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâzih* (li'l-Medârisi's-Sâneviyye), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1965
- Bedevî Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, II, Dâru'l-'Ulûm, Riyad, 1982.
- Çelebi, Rabiha, *el-Îrâbu's-Sahîh*, Anadolu Matbası, İzmir, 1997.
- Çörtü, Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV, İstanbul, 1988.
- Çörtü, Meral, *Arapçada Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İFAV, İstanbul, 1997.
- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, TDKY., İstanbul, 1971.
- <http://www.islamguiden.com/arabi/mar45.htm>(01.07.2007)
- İbn 'Akîl (ö.769/1367), *Şerhu İbn 'Akîl*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâud-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- İbn Hişâm el-Ensârî (ö.761/1360), *Şerhu Kadri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, byy., Dersââdet, tsz.
- İbn Hişâm el-Ensârî(ö.761/1360), *Muğni'l-Lebîb*, II, nşr. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Matba'atu Muhammed 'Alî, Kahire, tsz.
- İbn Madâ el-Endelûsî(ö.592/1195), *er-Raddu ale'n-Nuhâh*, nşr. Şevkî Dayf, Dâru'l-Mearif, Kahire, 1982.
- İbn Ya'îş (ö.643/1245), *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşeri*, IV, nşr. Seyyid Ahmed- 'Abdulcevâd 'Abdulğani, el-

- Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire, tsz.
- İbnu'l-Hâcib (ö.646/1249), *el-Kâfiye fi'n-Nahv*, nşr. Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.
- İbnu's-Serrâc (ö.316/928), *el-Usûl fi'n-Nahv*, III, nşr. el-Huseyn el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999.
- İbrahimoğlu, Nizamettin, "Arap Dilinde Cümleler ve Kuruluş Yolları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1999.
- Mehmet Zihnî Efendî (ö.1332/1913), *el-Muktezab*, Marifet yay., İstanbul, tsz.
- Muhammed el-Antâkî, *el-Mihâc fi Kavâidi'l-Îrâb*, Tebliğ yay., İstanbul, tsz.
- Muhammed et-Tüncî, *el-Mu'in fi'l-Îrâb ve'l-Arûz ve'l-İmlâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1982.
- Muhyiddîn Dervîş, *Îrâbu'l-Kurâni'l-Kerîm*, X, Dâru İbn Kesîr, Humus, 1992.
- Mustafâ el-Galâyînî, *Cami'ud-Durûsi'l-'Arabiyye*, III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983.
- er-Reşîd eş-Şertûnî, *el-Mebâdiu'l-'Arabiyye*, IV, Dâru'l-Meşrik, 1965, Beyrut.
- Sa'id el-Efgânî, el-Mûcez fi Kavâidi'l-'Arabiyye. <http://www.islamguiden.com/arabi/mar45.htm> Erişim Tarihi: 01.07.2007
- es-Sabbân (ö.1206/1792), *Haşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, II, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut, tsz.
- Tâcuddîn el-İsferâyînî (ö.684/1280), *Lubbu'l-Elbâb fi 'İlmi'l-Îrâb*, nşr. Rabiha Çelebi, Anadolu matb., İzmir, 1994.
- Toprak, M. Faruk, Reformist Bir Arap Gramercisi İbn Madâ, A.Ü.D.T.C.Fakültesi Dergisi, cilt: XXXVII, sayı:1-2; Ankara, 1995.
- Yüksel, Ahmet, Biçim, Anlam ve İmlâ Yönünden Arapçada Zâidlik, Samsun, 2005.